

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Kokkonen, Marja

Title: Seksuaalivähemmistöjen häirintä joukkueessa tai liikuntaryhmässä : henkisen pahoinvoinnin näkökulma

Year: 2018

Version: Published version

Copyright: © Kokkonen & Liikuntatieteellinen seura, 2018

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Kokkonen, M. (2018). Seksuaalivähemmistöjen häirintä joukkueessa tai liikuntaryhmässä : henkisen pahoinvoinnin näkökulma. *Liikunta ja tiede*, 55(6), 96-102.

https://www.lts.fi/media/lts_vertaisarvioidut_tutkimusartikkelit/2018/lt_6-18_tutkimusartikkelit_96-102_lowres.pdf

SEKSUAALIVÄHEMMISTÖJEN HÄIRINTÄ JOUKKUEESSA TAI LIIKUNTARYHMÄSSÄ: HENKISEN PAHOINVOINNIN NÄKÖKULMA

Marja Kokkonen PsT, LitM, Jyväskylän yliopisto/Liikuntatieteellinen tiedekunta. PL 35, 40014 Jyväskylän yliopisto. P. 050-382 9335. Sähköposti: marja.kokkonen@ju.fi.

TIIVISTELMÄ

Kokkonen M. 2018. Seksuaalivähemmistöjen häirintä joukkueessa tai liikuntaryhmässä: henkisen pahoinvoinnin näkökulma. Liikunta & Tiede 55 (6), 96–102.

■ Tämä tutkimus kohdistui seksuaalivähemmistöihin kuuluviin urheilijoihin ja liikkujiin (N = 155, juridisesti 93 naista ja 62 miestä) ja heidän kokemaansa sukupuoleen perustuvaan ja seksuaaliseen häirintään joukkueessa tai muussa liikuntaryhmässä. Tavoitteena oli selvittää, 1) kuinka joukkueurheilun tai ryhmäliikunnan parissa koettu sukupuoleen perustuva ja seksuaalinen häirintä olivat yhteydessä seksuaalivähemmistöön kuuluvien urheilijoiden ja liikunnan harrastajien stressinä, psykosomaattisina oireina ja masentuneisuutena ilmenevään henkiseen pahoinvointiin ja 2) erosivatko häirintäkemukset sukupuolen ja seksuaalisen suuntautuneisuuden mukaan. Seksuaalivähemmistöön kuuluvien urheilijoiden ja liikunnan harrastajien sähköiseen kyselylomakkeeseen antamia vastauksia analysoin Spearmanin järjestyskorrelaatioiden, selityskertoimien, ristiintaulukoiden ja khiin neliö -testin avulla.

Molemmilla sukupuolilla sanaton häirintä (väheksyvät katseet, seksuaalisesti latautuneet eleet, ilmeet, ääntely) ja sanallinen häirintä (seksuaalissävytteiset loukkaukset ja vähättely) olivat tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä stressiin; sanaton häirintä korreloi tilastollisesti merkitsevästi myös psykosomaattisten oireiden kanssa ja vähättely masentuneisuuden kanssa. Lisäksi miesten kokema sanaton häirintä ja seksuaalissävytteiset loukkaukset olivat tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä heidän masentuneisuuteensa. Fyysinen häirintä oli kytkeytynyt tilastollisesti merkitsevästi ainoastaan naisten psykosomaattisiin oireisiin. Miehet joutuivat joukkueessa tai muussa liikuntaryhmässä naisia useammin sanattomasti ja fyysisesti häirityiksi. Homoja oli sanallisesti häiritty muita seksuaalisia suuntauksia useammin ja vallitsevasti heteroita harvemmin. Yhteenvetona sanottakoon, että seksuaalivähemmistöissä miessukupuoli ja homoseksuaalisuus ovat joukkueurheilussa tai ryhmäliikunnassa tapahtuvan häirinnän riskitekijöitä ja että koettu häirintä on voimakkaammin yhteydessä miesten kuin naisten henkiseen pahoinvointiin.

Avainsanat: joukkueurheilu, seksuaalisuus, syrjintä, masennus, psykosomaattiset oireet, stressi

ABSTRACT

Kokkonen M. 2018. Harassment of sexual minorities in a team or in a group fitness class: A psychological ill-being perspective. Liikunta & Tiede 55 (6), 96–102.

■ This study surveyed 155 sexual minority sport participants in Finland in order to examine: 1) various forms of gender-based and sexual harassment in a team or in a group fitness class in relation to associated psychological ill-being, indexed by stress due to discrimination, psychosomatic symptoms, and depression; and 2) the differences in harassment in a team or in a group fitness class according to gender and sexual orientation. Self-reported data from 93 females and 62 males was collected anonymously through an online survey and then analyzed using Spearman rank-order correlations, coefficients of determination, and cross tabulation with Chi Square testing.

In both genders, nonverbal harassment (i.e. dismissive or contemptuous looks, sexually charged gestures, facial expressions, and sounds) and verbal harassment (i.e. sexual insults and undermining) were statistically significantly linked to stress; in addition, nonverbal harassment was related to psychosomatic symptoms and undermining was associated with depression. Furthermore, nonverbal harassment and sexual insults were linked to depression in males. Physical harassment was associated with psychosomatic symptoms only in those identifying as female. In a team or in a group fitness class, males experienced nonverbal and physical harassment more often than females. Gays were verbally harassed more often than people of any other sexual orientation. In contrast, most dominantly heterosexual participants were verbally harassed less frequently than any other sexual orientation groups. The study concluded, firstly, that, for sexual minority sport participants in Finland, being male and gay is a risk factor for gender-based and sexual harassment in team sport and group fitness classes. Secondly, harassment is more strongly linked to psychological ill-being in males than in females.

Keywords: team sport, sexuality, discrimination, psychosomatic symptoms, stress

JOHDANTO

Lainsäädäntömme kieltää sukupuoleen perustuvan ja seksuaalisen häirinnän syrjintänä. Syrjintäkiellosta huolimatta maamme tasa-arvotilannetta kuvaava tasa-arvobarometri osoittaa sekä miesten että erityisesti naisten kokevan edelleen seksuaalista häirintää ja sukupuoleen liittyvää vihapuhetta (Keski-Petäjä & Attila 2018). Seksuaaliseen suuntautumiseen perustuvaa syrjintää tapahtuu Suomessa Euroopan unionin jäsenmaiden keskiarvoon verrattuna keskimääräistä yleisemmin (Syrjintä Suomessa 2014). Tämä artikkeli keskittyy seksuaalivähemmistöihin kuuluvien urheilijoiden ja liikunnan harrastajien kokemaan häirintään joukkueessa tai ryhmäliikunnassa, ja häirintäkokemusten ja henkisen pahoinvoinnin välisiin yhteyksiin.

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (1329/2014, 7 §) määrittelee *sukupuoleen perustuvan häirinnän* sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun liittyväksi ei-toivotuksi käyttäytymiseksi, joka ei ole luonteeltaan seksuaalista. Käytös kuitenkin tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukkaa toisen ihmisen henkistä tai ruumiillista koskemattomuutta. Lisäksi se luo uhkaavan, vihamielisen, halventavan, nöyryyttävän tai ahdistavan ilmapiirin. Arjessa sukupuoleen perustuva häirintä ilmenee esimerkiksi sukupuolia vähättelevinä vitseinä, loukkaavien, sukupuolittuneiden sanojen käytönä (narttu, muru, mieskarkki; Holland ym. 2016), yli 18-vuotiaiden naisten tyttötelynä (Fink 2016; Gearity & Metzger 2017) tai sukupuoleen perustuvana kiusaamisena koulussa (Brinkman & Manning 2016) tai työelämässä (Quick & McFadyen 2017).

Seksuaalinen häirintä on nimensä mukaisesti luonteeltaan seksuaalista ja ei-toivottua joko sanallista, sanatonta tai fyysistä käyttäytymistä, joka sukupuoleen perustuvan häirinnän tavoin tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukkaa ihmisen henkistä tai ruumiillista koskemattomuutta luomalla uhkaavan, vihamielisen, halventavan, nöyryyttävän tai ahdistavan ilmapiirin. (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 1329/2014, 7 §.) *Sanallinen seksuaalinen häirintä* ilmenee tyyppillisesti seksuaalisuutta halventavina huomautuksina, kuten homotteluna tai huoritteluna, härskeinä vitseinä tai tungettelevina kysymyksinä, seksuaalissävyytteinä juoruina, sukupuoliyhteyttä koskevin ehdotuksina (Bendixen ym. 2018) sekä seksuaalisuuteen kytkettynä urheilusuorituksen tai itsekunnioituksen ivaamisena tai horjuttamisena (Volkwein-Caplan & Sankaran 2002, 17).

Sanatonta seksuaalista häirintää ovat esimerkiksi seksuaalisesti vihjailevat ilmeet tai eleet, toisen vartalolla viipyilevät niin sanotut hissikatseet ja erilaiset äännähdykset, kuten viheltäminen ja maiskuttelu (Bendixen ym. 2018). *Fyysisessä seksuaalisessa häirinnässä* on kyse ei-toivotusta koskettamisesta (silittäminen, halaaminen, hierominen, nipistely, kouriminen) ja äärimmillään raiskauksesta tai sen yrityksestä, jolloin voidaan puhua jo seksuaalisesta hyväksikäytöstä (Brackenridge 2001, 29). Sanallisessa, sanattomassa ja fyysisessä seksuaalisessa häirinnässä erottuu näin ollen kaksi psykologisessa tutkimuskirjallisuudessa tunnistettua häirinnän ulottuvuutta: seksuaalinen huomio, jota häiritty ihminen ei toivoisi saavansa ja seksuaalinen pakottaminen (Holland ym. 2016).

Euroopan unionissa naisista 45–55 prosenttia on kokenut seksuaalista häirintää 15 vuotta täytettyään (Latcheva 2017). Suomessa naiset ovat viime vuosina joutuneet seksuaalisesti häirityiksi lähes kaksi kertaa useammin kuin miehet (38 % vs. 17 %; Keski-Petäjä & Attila 2018). Seksuaalista häirintää esiintyy Euroopan unionissa myös urheilun ja liikunnan piirissä (Mergaert ym. 2016). Vaikka viime vuosina on raportoitu myös poikien seksuaalisesta häirinnästä (Peltola 2016; Vertommen ym. 2015), maailmanlaajuisesti erityisesti naispuolisten erotuomareiden (Forbes ym. 2015), kilpaurheilijoiden (Fasting ym. 2007), liikuntatieteiden opiskelijoiden (Fasting ym. 2014), liikuntatieteiden opetushenkilökunnan (Taylor ym. 2017) ja urheiluseuroissa liikuntaa harrastavien (Lazarević ym. 2014) on havaittu joutuvan seksuaalisen häirinnän kohteiksi.

Sukupuolen lisäksi seksuaalinen suuntautuminen on merkittävä häirinnän riskitekijä (Bendixen ym. 2018; Katz-Wise & Hyde 2012; Kirby & Demers 2013, 148; Mitchell ym. 2014). *Seksuaalinen suuntautuminen* määritellään tavallisimmin joko seksikumppanin tai seksuaalista ja emotionaalista kiinnostusta itsessä herättävän ihmisen sukupuolen tai – kuten tässä tutkimuksessa – ihmisen oman samaistumisen perusteella (Haas ym. 2011). Suurin osa ihmisistä on heteroseksuaalisesti suuntautuneita; heteroiden seksuaalisuus tunteineen, toiveineen ja erilaisine seksuaalisen käyttäytymisen muotoineen suuntautuu eri sukupuolta oleviin ihmisiin. Itsensä voi kuitenkin mieltää ”täysin” heteron (engl. exclusively heterosexual) sijaan myös esimerkiksi vallitsevasti tai enimmäkseen heteroksi (engl. mostly heterosexual; ks. Holland ym. 2016; Savin-Williams & Vrangalova 2013) seksuaalisen suuntautumisen jatkumolla. Seksuaalivähemmistön muodostavista muulla tavalla suuntautuneista ihmisistä Lehtonen (2007) käyttää laatusanaa ”ei-heteroseksuaalinen”, joka kuvaa esimerkiksi samaa sukupuolta olevista ihmisistä (homot ja lesbot) tai sekä naisista että miehistä (biseksuaalit) seksuaalisesti ja emotionaalisesti viehättyviä ihmisiä.

Sen lisäksi, että seksuaalivähemmistöön kuulumisen lisää häirityksi joutumisen riskiä, se on myös henkisen pahoinvoinnin riskitekijä. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvat ihmiset ovat useammin ahdistuneita ja masentuneita kuin heterot (Bendixen ym. 2018; Björkenstam ym. 2017; Lucassen ym. 2017). He myös ajattelevat, suunnittelevat tai yrittävät itsemurhaa heteroita useammin (Kroshus & Davoren 2016; Miranda-Mendizábal ym. 2017). Viime vuosina kansainvälinen urheilu- ja liikuntatutkimuskin on pyrkinyt selvittämään yhtäältä seksuaalivähemmistöihin kuuluvien urheilijoiden ja liikkujien henkistä hyvinvointia ja toisaalta heidän seksuaalisen ja sukupuoleen perustuvan häirinnän kokemuksiaan. Amerikkalaiset seksuaalivähemmistöön itsensä identifioivat yliopistourheilijanaiset raportoivat harvemmin kielteisiä tunteita, kuten toivottomuutta, yksinäisyyttä, ahdistuneisuutta, masentuneisuutta, surua ja vihaa, kuin heteroseksuaaliset naisurheilijat (Kroshus & Davoren 2016). Toisaalta on selvinnyt, että erityisesti joukkueurheilussa seksuaalivähemmistöt joutuvat sanallisen häirinnän kohteiksi kuullessaan homottelua ja homovitsiä (Denison & Kitchen 2015; Symons ym. 2017) ja tullessaan homoina verratuiksi vaikkapa tyttöihin tai keijukaisiin (Willis 2015). Varsinkin joukkueurheilijat miehet kokevat homofobista syrjintää naisia enemmän riippumatta siitä, ovatko heteroita vai kuuluvatko johonkin seksuaalivähemmistöön (Denison & Kitchen 2015). Häirinnän takia seksuaalivähemmistöihin kuuluvat urheilijat ja liikunnan harrastajat tuntevat surua, vihaa, stressiä ja häpeää ja heidän alkaessaan inhota ja vältellä urheilua ja jättäytyessään pois urheiluharrastuksistaan heidän liikuntakäyttäytymisensä kärsii vääjäämättömästi (Symons ym. 2017).

Näistä tutkimusponnisteluista huolimatta urheilun saralla tapahtuvaa seksuaalista häirintää tutkitaan niukasti (Fasting 2015) ja vähäisen kansainvälisen tutkimuksen on harmiteltu kohdistuvan takautuvasti vuosia vanhoihin häirintätapauksiin, ei vastikään tapahtuneeseen häirintään (Fasting & Sand 2015; Symons ym. 2017). Eriytyisen olematonta on seksuaalivähemmistöjen urheilun ja liikunnan parissa kohtaaman häirinnän tutkimus (Fasting 2015; Mergaert ym. 2016, 49).

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, 1) kuinka joukkueurheilun tai ryhmäliikunnan parissa koettu sukupuoleen perustuva ja seksuaalinen häirintä olivat yhteydessä seksuaalivähemmistöön kuuluvien urheilijoiden ja liikunnan harrastajien psykosomaattisina oireina, masentuneisuutena ja stressinä ilmenevään henkiseen pahoinvointiin ja 2) erosivatko häirintäkokemukset sukupuolen ja seksuaalisen suuntautuneisuuden mukaan. Aiemman kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden valossa oletin, että sukupuoleen perustuva

ja seksuaalinen häirintä ovat yhteydessä henkiseen pahoinvointiin (Bendixen ym. 2018; Björkenstam ym. 2017; Lucassen ym. 2017) ja että miehet ja homot tulevat joukkueovereidensa sanallisesti syrjimiiksi naisia ja muihin seksuaalisen suuntautumisen ryhmiin kuuluvia urheilijoita ja liikkuja useammin (Denison & Kitchen 2015; Symons ym. 2017).

TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄT

Tämän artikkelin tulokset perustuvat opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämän niin sanotun sektoriapurahan turvin kesä-syyskuussa 2011 keräämäni verkkokyselyaineistoon. Verkkokysely kohdentui seksuaalisen suuntautuneisuutensa, sukupuoli-identiteettinsä ja sukupuolen ilmaisunsa takia tutkimushetkeä edeltäneenä vuonna liikunnan ja urheilun piirissä syrjintää kokeneisiin ihmisiin. Verkkokyselytutkimusten tekemiseen kehitetyn mrInterview-ohjelman avulla luomaani kyselyyn vievää internet-linkkiä levitettiin yli 40 yhteistyöhön lähteneen järjestön, yhdistyksen, lajiliiton ja oppilaitoksen omien sisäisten sähköpostilistojen kautta sekä sijoittamalla linkki yhteistyöorganisaatioiden kotisivuille tai Facebookiin. Lähetin linkin sähköpostitse myös yksityishenkilöille, kuten urheilujärjestöjen toiminnanjohtajille, (pää)sihteereille ja seksuaalivähemmistöön kuuluville kansanedustajille.

Verkkokysely oli avattu 1869 kertaa. Perehtyneesti annetun tutkimusluvan omien vastaustensa tutkimuskäyttöön oli kyselyn alussa antanut 560 verkkokyselyn avannutta anonyymiä vastaajaa, joista 419 oli lisäksi raportoinut ikänsä sekä koetun ja juridisen sukupuolensa (ks. tarkempi aineiston kuvaus Kokkonen 2012, 2016). Aineistoa yksityiskohtaisemmin tarkastellessani huomasin, että verkkokyselyn ohjeistuksesta huolimatta läheskään kaikki kyselyyn vastanneet eivät olleet kokeneet syrjintää nimenomaan edellisen vuoden aikana liikunnan ja urheilun piirissä. Tämän artikkelin tilastolliset analyysit onkin tehty sellaisella 155 vastaajan joukolla, jonka jokaisen yksittäisen vastauksen tarkistin varmistaakseni, että syrjintää todella oli koettu ja nimenomaan liikunnan ja urheilun piirissä – ei esimerkiksi työelämässä, terveydenhuollossa tai sukulaisten parissa. Vastaajajoukon rajaaminen tutkimushetkeä edeltävän vuoden aikana syrjintää kokeneisiin urheilijoihin ja liikunnan harrastajiin johtui siitä, että rajattua vastaajajoukkoa koskee tällöin sama syrjinnän kieltävä ja tasa-arvoa edistävä lainsäädäntö. Lisäksi oletin lähihistorian muistelun kuormittavan vastaajia vähemmän kuin vuosikymmenten takaisten kokemusten mieleen palauttamisen ja tuottavan tietoa, joka mahdollisimman tarkasti kuvaa kyselyyn vastanneiden ihmisten nykytilannetta muistinvaraisuudestaan huolimatta.

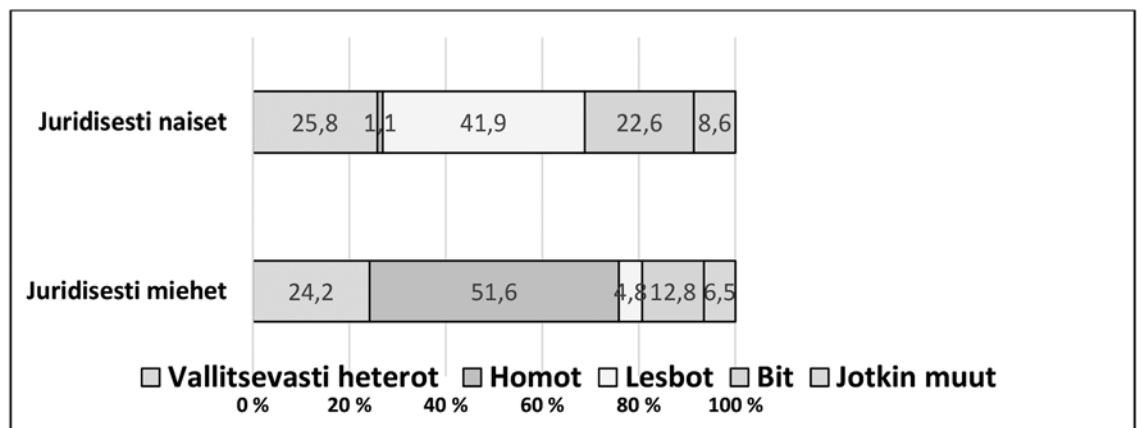
Juridisen sukupuolen mukaan vastaajista 93 (60 %) oli naisia ja 62 (40 %) miehiä. Vastaajien ikä vaihteli 14–61 ikävuoden välillä (keskiarvo 27,1 vuotta). Koko aineistossa itsensä seksuaaliselta suuntautuneisuudeltaan vallitsevasti heteroiksi määrittäviä oli 39 (25,2 %), homoja 33 (21,3 %), lesboja 42 (27,1 %), biseksuaaleja 29 (18,7 %) ja joitakin muita, kuten aseksuaaleja, queereja tai pansesuaaleja, oli 12 (7,7 %). Vastaajien prosentuaalinen jakautuminen sukupuolittain seksuaalivähemmistöihin vallitsevimman suuntautumisen mukaan ilmenee kuviosta 1.

Harrastamansa lajin tai lajien perusteella vastaajista 82 (52,9 %; naisista 48,4 % ja miehistä 59,7 %) oli mielestään yksilölajin ja 48 (31,0 %; naisista 34,4 % ja miehistä 25,8 %) joukkuelajien harrastajia. Kumpaankaan ryhmään ei mielestään kuulunut 25 (16,1 %; naisista 17,2 % ja miehistä 14,5 %) vastaajaa. Vastaajat harrastivat eniten kuntosalilla käyntiä (37 mainintaa), juoksua (22), lenkkeilyä (21), tanssia (21), pyöräilyä (20), kävelyä (16), kamppailu- tai itsepuolustuslajeja (16), uintia (14) ja ohjattuja jumppia / ryhmäliikuntaa (14). Palloilulajeista (yhteensä 58 mainintaa) eniten mainintoja saivat salibandy (16 mainintaa), jalkapallo (14), lentopallo (8) ja jääkiekko (6). Vastaajista kolmasosa oli kilpaurheilijoita ja lähes puolet piti itseään liikunnan aktiiviharrastajana tai säännöllisesti liikkuvana kuntoliikkujana. Satunnaisesti liikkuvia kuntoliikkujia oli viidesosa kyselyyn vastanneista. Liikuntaharrastuneisuuden suhteen naiset ja miehet olivat hyvin samankaltaisia (taulukko 1).

TAULUKKO 1. Tutkimukseen osallistuneiden (N = 155) liikuntaharrastuneisuus sukupuolittain; frekvenssi (fr) ja prosentuaalinen osuus (%).

Liikuntaharrastuneisuus	Koko aineisto (N = 155) fr (%)	Naiset (n = 93) fr (%)	Miehet (n = 62) fr (%)
1. Kansainvälisen tason kilpaurheilija	5 (3,2)	3 (3,2)	2 (3,2)
2. Kansallisen tason kilpaurheilija	25 (16,1)	16 (17,2)	9 (14,5)
3. Alue- tai piiritason kilpaurheilija	20 (12,9)	12 (12,9)	8 (12,9)
4. Liikunnan aktiiviharrastaja ^a	39 (25,2)	23 (24,7)	16 (25,8)
5. Säännöllisesti liikuntaa harrastava kuntoliikkuja	30 (19,4)	17 (18,3)	13 (21,0)
6. Satunnainen kuntoliikkuja	30 (19,4)	19 (20,4)	11 (17,7)
7. En ole liikunnan harrastaja	6 (3,9)	3 (3,2)	3 (4,8)

^a = vähintään neljästi viikossa, ei kilpailutoimintaa

KUVIO 1. Tutkimukseen osallistuneiden (N = 155) vallitsevin seksuaalinen suuntautuneisuus sukupuolittain.

Joukkueovereiden tai ryhmäliikunnan muiden harrastajien edeltävän vuoden aikaista seksuaalisen tai sukupuoleen perustuvan sanallisen, sanattoman ja fyysisen häirinnän useutta mitanneisiin väittämiin tutkimukseen osallistuneet vastasivat asteikolla 1 = Ei koskaan – 5 = Lähes päivittäin. *Seksuaalissävyytteiset loukkaukset* – keskiarvosummamuuttuja koostui seitsemästä sanallista häirintää mittaavasta väittämästä, kuten "levittäneet sinusta seksuaalissävyytteisiä juoruja", "nimitelleet tai haukkuneet sinua halventavasti ja seksuaalisesti värityneesti" ja "nimitelleet vastustajaanne seksuaalissävyytteisillä, loukkaavilla nimillä". Keskiarvosummamuuttujan sisäistä yhtenäisyyttä kuvaava Cronbachin alfa oli .93.

Toinen sanallisen häirinnän muoto oli *vähättely*, jota mittaava keskiarvosummamuuttuja muodostui väittämästä "selittäneet onnistunutta urheilusuoritustasi sukupuolellasi tai seksuaalisella suuntautuneisuudellasi", "selittäneet epäonnistunutta urheilusuoritustasi sukupuolellasi tai seksuaalisella suuntautuneisuudellasi" ja "käskenet sinun rajoittaa pukeutumistasi tai muuta ulkonäköön tai ulkoiseen olemukseen liittyvää ja sukupuoli- tai seksuaali-identiteettiäsi kanalta keskeistä tunnusmerkkiä". Keskiarvosummamuuttujan Cronbachin alfa oli .88.

Sanaton häirintä muodostui väittämästä "luoneet sinuun väheksyviä ja halveksuvia katseita", "elehtineet tai ilmehtineet suuntaasi seksuaalisesti latautuneella tai vihjailevalla tavalla (esim. käsimerkit, kehon kieli)" ja "äännelleet sinulle tavalla, jonka olet kokenut sopimattomaksi ja seksuaalissävyytteiseksi (esim. huutaneet perääsi, viheltäneet, läähättäneet, maiskutelleet?)" Keskiarvosummamuuttujan Cronbachin alfa oli .80. *Fyysistä häirintää* mittasi yksittäinen väittämä "tönineet, puskenet, läpsineet, nipistelleet, lyöneet tai muutoin käyneet sinuun käsiksi fyysisesti".

Stressin määrittelin Työterveyslaitoksen (Elo & Leppänen & Jahkola 2003) käytänteen mukaisesti tilanteeksi, jossa ihminen tuntee itsensä jännittyneeksi, levottomaksi, hermostuneeksi tai ahdistuneeksi tai hänen on vaikea nukkua asioiden vaivatessa mieltä. Tarkentavaan kysymykseen "Oletko tuntenut tällaista stressiä sen takia, kuinka seksuaalinen suuntautuneisuutesi, sukupuoli-identiteettiisi tai sukupuolesi ilmaisuun on liikunnan piirissä kuluvan vuoden aikana suhtauduttu?" tutkimukseen osallistuneet vastasivat asteikolla 1 = En lainkaan – 5 = Erittäin paljon.

Psykosomaattisen oireilun useutta kuvaava keskiarvosummamuuttuja koostui 16 Aron (1988) psykosomaattista oiretta kuvaavasta väittämästä, kuten "päänsärkyä", "vaikeuksia päästä uneen" ja "ruokahaluttomuutta". Tutkimukseen osallistuneet vastasivat oireväittämiin asteikolla 1 = Erittäin harvoin / ei koskaan – 5 = Hyvin usein / aina. Keskiarvosummamuuttujan Cronbachin alfa oli .95.

Masentuneisuuden useutta mittaava keskiarvosummamuuttuja koostui kuudesta Depuen (1987) General Behaviour Inventory -kyselyn masentuneisuuden liittyvän asteikon sekä Beckin ym. (1961) masennuskyselyn väittämästä, kuten "Päiväkausia kestänyttä surullisuutta

tai ärtyneisyyttä", "Useita päiviä tai kauemmin jatkuneita kausia, jolloin et juuri laisinkaan ole tuntenut sukupuolista mielenkiintoa", "Syyllisyyden tunteita" ja "Itsesi vahingoittamiseen liittyviä ajatuksia tai suunnitelmia". Tutkimukseen osallistuneet vastasivat näihin väittämiin asteikolla 1 = Erittäin harvoin / ei koskaan – 5 = Hyvin usein / aina. Keskiarvosummamuuttujan Cronbachin alfa oli .93.

Erilaisen joukkueessa tai liikuntaryhmässä koetun häirinnän yhteyksiä psykosomaattisiin oireisiin, masennukseen ja stressiin tutkin jakaumasta riippumattomin Spearmanin järjestyskorrelaatiokertoimin. Sitä, missä määrin häirinnän muodot selittivät psykosomaattisten oireiden, masennuksen ja stressin useuden vaihtelua, tutkin selitysasteiden avulla (korottamalla korrelaatiokertoimen toiseen potenssiin). Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautuneisuuden mukaisia häirintäkokemusten eroja selvitin ristiintaulukoimalla. Tätä varten uudelleenkodeasin häirinnän ja psyykkisen pahoinvoinnin muuttujat dikotomisiksi (1 = kyseistä häirinnän muotoa tai oiretta/stressiä ei ole ollut koskaan edeltävän vuoden aikana; 2 = kyseistä häirinnän muotoa tai oiretta/stressiä on ollut edeltävän vuoden aikana). Ryhmien välisiä tilastollisia eroja testasin Khiin neliö -riippumattomuustestillä (χ^2 -testillä).

TULOKSET

Joukkueessa tai liikuntaryhmässä koetun häirinnän ja henkisen pahoinvoinnin väliset yhteydet

Taulukko 2 kokoaa sukupuoleen perustuvan ja seksuaalisen häirinnän ja henkisen pahoinvoinnin osoittimien väliset yhteydet. Koko aineistoa koskevat tulokset olivat psykosomaattisia oireita lukuun ottamatta hyvin samansuuntaiset sukupuolten mukaisten tarkasteluiden kanssa. Sekä naisten että miesten aineistoissa sanaton häirintä ja sanallinen häirintä (seksuaalissävyytteiset loukkaukset ja vähättely) olivat tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä stressiin. Sanaton häirintä korreloi lisäksi tilastollisesti merkitsevästi psykosomaattisten oireiden kanssa ja vähättely masentuneisuuden kanssa molemmilla sukupuolilla.

Miesten aineistossa, jossa joukkueessa tai liikuntaryhmässä koettu häirintä ja henkinen pahoinvointi kytkeytyivät toisiinsa vahvemmin kuin naisilla, sanallinen häirintä kytkeytyi tilastollisesti merkitsevästi myös psykosomaattisiin oireisiin. Lisäksi miesten kokema sanaton häirintä ja seksuaalissävyytteiset loukkaukset olivat tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä heidän masentuneisuuteensa. Sukupuolittain tarkasteltuna fyysinen häirintä oli kytkeytynyt tilastollisesti merkitsevästi ainoastaan naisten psykosomaattisiin oireisiin. Korrelaatiokertoimien avulla laskemani suurimmat selitysasteet osoittivat, että seksuaalissävyytteisten loukkausten vaihtelu selitti 40 prosenttia ja sanattoman häirinnän vaihtelu 35 prosenttia miesten masentuneisuuden vaihtelusta.

TAULUKKO 2. Sukupuoleen perustuvan ja seksuaalisen häirinnän ja psyykkisen pahoinvoinnin väliset yhteydet koko aineistossa (k) ja erikseen naisilla (n) ja miehillä (m).

Erytyypinen häirintä	Stressi			Psykosomaattiset oireet			Masentuneisuus		
	k	n	m	k	n	m	k	n	m
1. Seksuaalissävyytteiset loukkaukset	.47 ***	.43**	.54**	.31**	.05	.57**	.45***	.27	.63***
2. Vähättely	.42***	.39*	.43*	.26*	.12	.38*	.42***	.34*	.46*
3. Sanaton häirintä	.34***	.32*	.44*	.37*	.42***	.49**	.41***	.29	.59**
4. Fyysinen häirintä	.01	-.08	.06	.26*	.32*	.23	.19	.17	.26

$p < 0.001 = ***$, $p < 0.01 = **$, $p < 0.05 = *$

Joukkueessa tai liikuntaryhmässä koetun häirinnän erot sukupuolen ja seksuaalisen suuntautuneisuuden mukaan

Taulukosta 3 ilmenee, että prosentuaalisesti suurempi osuus miehistä kuin naisista raportoi kokeneensa kaikkia tutkimuksen kohteena olleita häirinnän muotoja. Noin kolmasosa naisista ja puolet miehistä oli joutunut joukkueessaan tai liikuntaryhmässään seksuaalissävyytteisten loukkausten kohteeksi tutkimusta edeltäneen vuoden aikaan. Vähättelyä oli kokenut vajaa viidennes naisista ja reilu neljännes miehistä.

Sanattoman ja fyysisen häirinnän kokemuksissa ilmeni tilastollisesti merkitseviä sukupuolieroja. Naisista alle viidennes, mutta miehistä melkein puolet oli kokenut halveksuvina katseina, vihjailevina eleinä ja seksuaalissävyytteisinä ääntelyinä ilmenevää sanatonta häirintää joukkueessaan tai liikuntaryhmässään ($\chi^2(1) = 6,475$, $p < .05$). Töniytyksi, nipistellyksi, pusketuksi, läpsytyksi tai muutoin fyysisesti häirityksi joukkueessaan tai liikuntaryhmässään oli naisista tullut vain muutama prosentti, kun taas miehistä fyysisen häirinnän kohteeksi oli joutunut lähes viidesosa ($\chi^2(1) = 4,480$, $p < .05$).

Seksuaalisen suuntautumisen mukainen häirinnän eri muotojen tarkastelu osoitti, että fyysistä häirintää ja vähättelyä lukuunottamatta homot joutuivat kaikista suurimmassa määrin häirityiksi joukkueissaan ja liikuntaryhmissään (taulukko 4). Puolet homoista oli kokenut sanatonta häirintää ja lähes viidesosa fyysistä häirintää. Tilastollisesti merkitseviä eroja ilmeni sanallisessa häirinnässä eli seksuaalissävyytteisissä loukkauksissa ($\chi^2(4) = 16,767$, $p < .01$) ja vähättelyssä ($\chi^2(4) = 14,731$, $p < .01$). Sovitettujen jäännösten tarkastelun perusteella on tulkittavissa, että homoja oli väheksytty (sovitettu jäännös 2.0) ja seksuaalissävyytteisesti loukattu (sovitettu jäännös 3.2) muita ryhmiä useammin. Toisaalta vallitsevasti heteroita oli seksuaalissävyytteisesti loukattu ja vähätelty muita ryhmiä harvemmin (sovitetut jäännökset -2.6 ja -2.7).

POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä tutkimuksessa tavoitteenani oli selvittää, kuinka joukkueurheilun tai ryhmäliikunnan parissa koettu sukupuoleen perustuva ja seksuaalinen häirintä olivat yhteydessä seksuaalivähemmistöihin kuuluvien urheilijoiden ja liikunnan harrastajien stressinä, psykosomaattisina oireina ja masentuneisuutena ilmenevään henkiseen pahoinvointiin. Lisäksi olin kiinnostunut häirintäkokemuksissa mahdollisesti ilmenevistä sukupuolen ja seksuaalisen suuntautuneisuuden mukaisista eroista. Oletukseni mukaisesti tässä aineistossa joukkueovereiden tai ryhmäliikunnan muiden harrastajien sanomat seksuaalissävyytteiset loukkaukset ja vähättely sekä ilmeinä, eleinä ja äännähdyksinä ilmaistu sanaton häirintä kytkeytyivät seksuaalivähemmistöihin kuuluvien urheilijoiden ja liikunnan harrastajien henkiseen pahoinvointiin. Tulokset ovat yhdensuuntaisia aiempien kansainvälisten tutkimusten kanssa; nekin ovat osoittaneet henkisen pahoinvoinnin riskin erityisen suureksi juuri seksuaalivähemmistöihin kuuluvilla ihmisillä (Björkenstam ym. 2017; Lee ym. 2017; Lucassen ym. 2017). Joukkueessa tai muussa liikuntaryhmässä koettu häirintä ja henkinen pahoinvointi kytkeytyivät toisiinsa vahvemmin ja tilastollisesti merkitsevämmiin miehillä kuin naisilla; erityisesti seksuaalissävyytteisinä loukkauksina ja vähättelynä ilmenevä sanallinen häirintä sekä sanaton häirintä liittyivät niin miesten stressiin, psykosomaattisiin oireisiin kuin masentuneisuuteenkin. Miesten aineistossa sanattoman häirinnän kokemuksissa ilmenneet yksilöiden väliset erot selittivät 35 prosenttia ja seksuaalissävyytteisten loukkausten kokemuksissa ilmenneet yksilöiden väliset erot selittivät 40 prosenttia yksilöiden välisistä masentuneisuuden eroista.

Miesten aineistossa paljastuneet häirinnän ja henkisen pahoinvoinnin vahvat kytkökset saattavat liittyä siihen, että suurempi osuus seksuaalivähemmistöihin kuuluvista miehistä kuin naisista raportoi kokeneensa tutkimuksen kohteina olleita sanattomia, sanallisia ja fyysisen häirinnän muotoja. Tämän aineiston miehet olivat kokeneet

TAULUKKO 3. Häirinnässä ilmenevät sukupuolierot prosentteina.

	Seksuaalissävyytteiset loukkaukset		Vähättely		Sanaton häirintä		Fyysinen häirintä	
	Kyllä	Ei	Kyllä	Ei	Kyllä	Ei	Kyllä	Ei
1. Naiset	32,6	67,4	17,8	82,2	17,4	82,6	4,3	95,7
2. Miehet	50,0	50,0	28,1	71,9	43,8	56,3	19,4	80,6

TAULUKKO 4. Häirinnässä ilmenevät erot seksuaalisen suuntautumisen mukaan prosentteina.

	Seksuaalissävyytteiset loukkaukset		Vähättely		Sanaton häirintä		Fyysinen häirintä	
	Kyllä	Ei	Kyllä	Ei	Kyllä	Ei	Kyllä	Ei
1. Vallitsevasti heterot	15,0	85,0	0,00	100,0	25,0	75,0	20,0	80,0
2. Homot	72,2	27,8	38,9	61,1	50,0	50,0	17,6	82,4
3. Lesbot	47,8	52,2	26,1	73,9	17,4	82,6	4,3	95,7
4. Bit	11,1	88,9	0,0	100,0	11,1	88,9	0,0	100,0
5. Jotkin muut	37,5	62,5	50,0	50,0	37,5	62,5	0,0	100,0

sanatonta häirintää ja fyysistä häirintää tilastollisesti merkitsevästi naisia useammin. Vaikka suurin osa aiemmista tutkimuksista on päätyntynyt siihen, että nimenomaan tytöt ja naiset niin urheilussa (Fasting ym. 2007; Gill 2017) kuin urheilun ulkopuolellakin (Keski-Petäjä & Attila 2018) joutuvat seksuaalisesti häirityiksi miehiä useammin, näissä tutkimuksissa valtaosa tutkimukseen osallistuneista on oletettavasti kuulunut, kuten ihmiset ylipäätään, seksuaalienemmistöön. Lisäksi osa häirintätutkimuksesta on pohjautunut ainoastaan naisten ja tyttöjen aineistoihin, kuten Fastingin (2015) ja Mergaertin ym. (2016, 46) yhteenvedoista käy ilmi.

Tässä tutkimuksessa seksuaalisen suuntautuneisuuden mukaiset tarkastelut olivat linjassa sukupuolitarkastelujen ja etukäteisoletusten kanssa; homoja oli sanallisesti häiritty eli väheksytty ja seksuaalissyöttä loukattu useammin kuin muilla tavoin seksuaalisesti suuntautuneita tutkimukseen osallistujia. Tulokset varmentavat kansainvälisten tutkijoiden (esim. Gill 2017) käsityksiä siitä, että urheilun ja liikunnan maailma, erityisesti joukkueurheilu, on seksuaalivähemmistöjen näkökulmasta vihamielinen, heteroseksuaalisesti maskuliininen ja (muunlaista) maskuliinisuutta rajoittava ympäristö, jossa homojen on arveltu uhkaavan joukkuepelin arvoja, maskuliinisuuden normeja ja heteroseksuaalisesti suuntautuneiden pelaajien käsityksiä itsestään (Jones & McCarthy 2010) ja osoitettu joutuvan sanallisen seksuaalisen häirinnän kohteiksi (Denison & Kitchen 2015; Symons ym. 2017).

Tämän tutkimuksen tuloksia on syytä peilata tutkimuksen rajoituksiin, jotka verkkokyselyille tunnusomaisesti liittyvät pitkälti siihen, ketkä kysely tavoitti ja ketkä jäivät kyselyn ulkopuolelle jakelukanaviin tai tietotekniikkaan liittyvien syiden takia. Toisaalta on syytä kysyä, ketkä olivat riittävän kiinnostuneita, teknisesti ja kielellisesti taitavia – ylipäätään suomea osaavia – ja henkisesti hyvinvoivia jaksakseen täyttää pitkähkön verkkokyselyn. (Kokkonen 2016.) Anonyymisti täytettävä verkkokysely mahdollisti myös epäsiällisen vastaamisen, kuten sukupuolen raportoimisen ”joulu-pukina”, ”hummerina”, ”lohikäärmesoturina” tai ”apinamiheinä” ja iän ilmoittamisen yhdeksi vuodeksi (ks. Kokkonen 2012), minkä takia aineiston yksityiskohtainen tarkastaminen tutkittava tutkittavalta ja asiattomasti vastanneiden tietojen poistaminen oli tarpeen verkkokyselyn sulkeuduttua. Kyselytutkimuksiin on aina mahdollista osallistua monenlaisin motiivein, jotka eivät ole tutkijan hallittavissa. Tätä tutkimusta luettaessa onkin hyvä muistaa, että tulokset pohjautuvat harkinnanvaraiseen näytteeseen eivätkä ne ole yleistettävissä kaikkiin Suomessa asuviin, urheileviin ja liikuntaa harrastaviin seksuaalivähemmistöihin kuuluviin ihmisiin.

LÄHTEET

Aro, H. 1988. Stress, development and psychosomatic symptoms in adolescence. A study of 14 and 16 year old school children. *Acta Universitatis Tamperensis ser. A* 242, Tampere. Väitöskirja.

Beck, A. Ward, C.H. Mendelson, M. Mock, J. & Erbaugh, J. 1961. An inventory for measuring depression. *Archives of General Psychiatry* 4(6), 561–571.

Bendixen, M. Daveronis, J. & Kennair, L.E.O. 2018. The effects of non-physical peer sexual harassment on high school students' psychological well-being in Norway: Consistent and stable findings across studies. *International Journal of Public Health* 63(1), 3–11.

Björkenstam, C. Björkenstam, E. Andersson, G. Cochran, S. & Kosidou, K. 2017. Anxiety and depression among sexual minority women and men in Sweden: Is the risk equally spread within the sexual minority population? *Journal of Sexual Medicine* 14, 396–403.

Brackenridge, C. H. 2001. *Spoilsports. Understanding and preventing sexual exploitation in sport.* New York, NY: Routledge.

Brinkman, B. G. & Manning, L. 2016. Children's intended responses to gender-based bullying as targets and bystanders. *Childhood* 23(2), 221–235.

Tutkimuksen ansioksi on kuitenkin luettava se, että se rajoitustaan huolimatta selvittää ensimmäistä kertaa suomalaisen urheilun ja liikunnan parissa tapahtuvaa häirintää, jota maailmanlaajuisestikin tutkitaan liian vähän ja joka tyypillisesti keskittyy miesvalmentajan naisurheilijaan kohdistamaan häirintään (Fasting 2015). Tutkimus vastaa erityisesti tarpeeseen saada tietoa seksuaalivähemmistöjen urheilun ja liikunnan parissa kohtaamasta häirinnästä (Fasting 2015; Mergaert ym. 2016, 49) aineistolla, jossa naiset ja miehet olivat liikuntaharrastuneisuudeltaan hyvin samankaltaisia. Käsillä oleva tutkimus on tervetullut myös siksi, että sillä on pyritty tavoittamaan välittömästi tutkimushetkeä edeltänyttä, ei vuosikausia sitten koettua häirintää (Fasting & Sand 2015; Symons ym. 2017).

Sen lisäksi, että tutkimus vastaa kansainväliseen ja kansalliseen tiedon tarpeeseen, sen tulosten perusteella on mahdollista suunnata liikunnan ammattilaisiksi valmistuvien tai jatko- ja täydennyskoulutettavien koulutussisältöjä siten, että häirintää ja muuta syrjintää ennaltaehkäisevä ja mielen hyvinvointia tukeva toiminta olisi tulevaisuudessa nykyistä aktiivisempaa ja näkyvämpää liikunnan ja urheilun parissa. Sekä tämä joukkueovereiden häirintää käsittelevä tutkimus että Peltolan (2016) lapsiuhritutkimusaineistoon perustuva valmentajien tekemään seksuaaliseen häirintään ja väkivaltaan pureutuva tutkimus herättävät suurta huolta erityisesti poikien ja miesten sukupuoleen perustuvan ja seksuaalisen häirinnän kokemuksista liikunta- ja urheiluharrastuksissa.

Eritasoiset valmentajakoulutukset näyttävätkin kaipaavan uudistamista ja täydentämistä sukupuoleen ja seksuaalisuuteen sekä tasa-arvoon, yhdenvertaisuuteen ja henkilökohtaiseen koskemattomuuteen liittyvien teemojen osalta. Erityisesti tarvetta lienee omien arvojen ja asenteiden tarkastelulle sekä puuttumisen ja puheeksi ottamisen taitojen harjoittelulle. Valmentajakoulutuksen lisäksi myös liikuntaa opettaviksi luokanopettajiksi ja liikunnan ja terveystiedon aineenopettajiksi opiskelevien yliopistokoulutukseen on aiheellista sisällyttää nykyistä enemmän sukupuolen moninaisuutta, seksuaalisuutta ja niihin liittyviä vähemmistöjä ja häirintää koskevia sisältöjä jo siitakin syystä, että hyvin moni kasvatustieteitä ja liikuntakasvatusta opiskeleva opiskelija ohjaa ja valmentaa vapaa-ajallaan. Valmistuttuaan tai työuransa myöhemmissä vaiheissa he saattavat työllistyä myös liikuntajärjestöihin, urheiluseuroihin, kuntien palvelukseen tai liikuntapalveluyrityksiin. Esimerkiksi oppilaiden välinen homottelu ja sukupuoleen, sen ilmaisuun tai seksuaaliseen suuntautumiseen perustuva kiusaaminen ja muu syrjintä ovat sellaisia koululiikunnan kompastuskiviä (Kokkonen 2015), joiden raivaamiseen tarvitsemme tulevaisuudessa entistä taitavampia ja tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden eteen töitä tekeviä opettajia riippumatta siitä, missä liikuntaympäristössä he uransa aikana tulevat työskentelemään.

Denison, E. & Kitchen, A. 2015. Out on the fields. The first international study on homophobia in sport. Viitattu 16.3.2018 <http://www.outonthefields.com>.

Depue, R. 1987. *General Behavior Inventory.* Minneapolis: University of Minnesota.

Elo, A.-L. Leppänen, A. & Jahkola, A. 2003. Validity of a single-item measure of stress symptoms. *Scandinavian Journal of Work, Environment and Health* 29(6), 444–451.

Fasting, K. 2015. Assessing the sociology of sport: On sexual harassment research and policy. *International Review for the Sociology of Sport* 50(4-5), 437–441.

Fasting, K. Brackenridge, C. & Walseth, K. 2007. Women athletes' personal responses to sexual harassment in sport. *Journal of Applied Sport Psychology* 19(4), 419–433.

Fasting, K. Chroni, S. & Knorre, N. 2014. The experiences of sexual harassment in sport and education among European female sports science students. *Sport, Education and Society* 19, 115–130.

Fasting, K. & Sand, T. S. 2015. Narratives of sexual harassment experiences in

- sport. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health* 7(5), 573–588.
- Fink, J. S.** 2016. Hiding in plain sight: The embedded nature of sexism in sport. *Journal of Sport Management* 30(1), 1–7.
- Forbes, A. Edwards, L. & Fleming, S.** 2015. 'Women can't referee': Exploring the experiences of female football officials within UK football culture. *Soccer & Society* 16(4), 521–539.
- Gearity, B. T. & Metzger, L. H.** 2017. Intersectionality, microaggressions, and microaffirmations: Toward a cultural praxis of sport coaching. *Sociology of Sport Journal* 34(2), 160–175.
- Gill, D. L.** 2017. Gender and cultural diversity in sport, exercise, and performance psychology. *Oxford Research Encyclopedia of Psychology*. DOI: 10.1093/acrefore/9780190236557.013.148
- Haas, A. P. Eliason, M. Mays, V. M. Mathy, R. M. Cochran, S. D. D'Augelli, A. R. ym.** 2011. Suicide and suicide risk in lesbian, gay, bisexual, and transgender populations: Review and recommendations. *Journal of Homosexuality* 58(1), 10–51.
- Holland, K. J. Rabelo, V. C. Gustafson, A. M. Seabrook, R. C. & Cortina, L. M.** 2016. Sexual harassment against men: Examining the roles of feminist activism, sexuality, and organizational context. *Psychology of Men & Masculinity* 17 (1), 17–29.
- Jones, L. & McCarthy, M.** 2010. Mapping the landscape of gay men's football. *Leisure Studies* 29(2), 161–173.
- Katz-Wise, S. L. & Hyde, J. S.** 2012. Victimization experiences of lesbian, gay, and bisexual individuals: A meta-analysis. *Journal of Sex Research* 49(2–3), 142–167.
- Keski-Petäjä, M. & Attila, H.** 2018. Seksuaalinen häirintä ja sukupuoliin liittyvä vihapuhe. Teoksessa: H. Attila, M. Pietiläinen, M. Keski-Petäjä, P. Hokka & M. Nieminen (toim.) *Tasa-arvobarometri 2017*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 8/2018. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 32–48.
- Kirby, S. & Demers, G.** 2013. Sexual harassment and abuse in sport. Teoksessa: E.A. Roper (toim.) *Gender relations in sport*. Rotterdam: Sense Publishers, 141–161.
- Kokkonen, M.** 2012. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen syrjintä liikunnan ja urheilunparissa. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2012:5.
- Kokkonen, M.** 2015. Sukupuoli, sen ilmaiseminen ja seksuaalinen suuntautuneisuus koululiikunnan kompastuskivinä. *Kasvatus* 5, 460–472.
- Kokkonen, M.** 2016. Seksuaalivähemmistöt liikuntaa harrastamassa – hintana henkinen pahoinvointi? Teoksessa: P. Berg & M. Kokkonen (toim.) *Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa*. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 186, 138–155.
- Kroshus, E. & Davoren, A. K.** 2016. Mental health and substance use of sexual minority college athletes. *Journal of American College Health* 64 (5), 371–379.
- Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 2014.** 1329/2014.
- Latcheva, R.** 2017. Sexual harassment in the European Union: A pervasive but still hidden form of gender-based violence. *Journal of Interpersonal Violence* 32 (12), 1821–1852.
- Lazarević, S. Dugalić, S. Milojević, A. Koropanovski, N. & Stanić, V.** 2014. Unethical forms of behavior in sports. / *Ne-etickoponašanje u sportu*. Facta Universitatis: Series Physical Education & Sport 12(2), 155–166.
- Lehtonen, J.** 2007. Koulukokemukset pohjana ei-heteroseksuaalisten nuorten uravalinnoille. *Kasvatus* 38 (2), 144–153.
- Lucassen, M. F. G. Stasiak, K. Samra, R. Frampton, C. M. A. & Merry, S. N.** 2017. Sexual minority youth and depressive symptoms or depressive disorder: A systematic review and meta-analysis of population-based studies. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry* 51 (8), 774–787.
- Mergaert, L. Amaut, C. Vertommen, T. & Lang, M.** 2016. Study on gender-based violence in sport. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Miranda-Mendizábal, A. Castellví, P. Parés-Badell, O. Almenara, J. Alonso, I. Blasco, M. J. ym.** 2017. Sexual orientation and suicidal behaviour in adolescents and young adults: Systematic review and meta-analysis. *The British Journal of Psychiatry* 211 (2), 77–87.
- Mitchell, K. J. Ybarra, M. L. & Korchmaros, J. D.** 2014. Sexual harassment among adolescents of different sexual orientations and gender identities. *Child Abuse & Neglect* 38, 280–295.
- Peltola, M.** 2016. Ohjaajan väkivaltainen käyttäytyminen liikuntaharrastuksissa: sukupuolen ja maahanmuuttotaustan merkitys lapsiuhritutkimuksen valossa. Teoksessa: P. Berg & M. Kokkonen (toim.) *Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa*. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 186, 23–45.
- Quick, J. C. & McFadyen, M. A.** 2017. Sexual harassment: Have we made any progress? *Journal of Occupational Health Psychology* 22 (3), 286–298.
- Savin-Williams, R. & Vrangalova, Z.** 2013. Mostly heterosexual as a distinct sexual orientation group: A systematic review of the empirical evidence. *Developmental Review* 33(1), 58–88.
- Symons, C. M. O'Sullivan, G. A. & Polman, R.** 2017. The impacts of discriminatory experiences on lesbian, gay and bisexual people in sport. *Annals of Leisure Research* 20 (4), 467–489.
- Syrjintä Suomessa: Tietoraportti 2014.** Sisäministeriön julkaisu 7/2014. Helsinki: Sisäministeriö.
- Taylor, E. A. Smith, A. B. Rode, C. R. & Hardin, R.** 2017. Women don't know anything about sports: Contrapower harassment in the sport management classroom. *Sport Management Education Journal* 11 (2), 61–71.
- Willis, T.** 2015. Kicking down barriers: Gay footballers, challenging stereotypes and changing attitudes in amateur league play. *Soccer & Society* 16(2/3), 377–392.
- Vertommen, T. Schipper van Veldhofen, N. S. Hartill, M. J. & Van Den Eede, F.** 2015. Sexual harassment and abuse in sport: The NOC*NSF Helpline. *International Review for the Sociology of Sport* 50(7), 822–839.
- Volkwein-Caplan, K. A. E. & Sankaran, G.** 2002. Sexual harassment in sport. Impact, issues, and challenges. Oxford, UK: Meyer & Meyer Sport.